

КОЗИЛАР, ХАТИБЛАР ВА МУХТАШБЛАР ОРАСИДАГИ МУОМАЛА ВА УЛАР ИШЛАРИНИНГ РИВОЖИ ХАКИДА

Мамлакат козиларининг ахволини тўла-тўқис билиш зарур ва улардан кайсилари олиму зоҳид, камбағал, аммо камтамаъ бўлса, тарбия қилиб, шулар билан иш юритиш керак. Агарда шундай бўлмаса, уларни ишдан олиб, ўринларига бошқа лойик кишиларни қўядилар. Уларнинг ҳар бирига зарур даражада маош берадилар, токи хиёнат қилишларига ҳожат қолмасин. Чунки бу иш жуда ҳам нозикдир, улар мусулмонларнинг яхшию ёмонликлари устидан ҳукм чиқарадилар. Бу амални жохил ва нопок кишиларга ишониб бўлмайди, фақат пок, порсо олимларга бериш керак. Агар бирор-бир ҳоким жаҳл ва зулм билан ҳукм чиқарса, подшоҳга маълум қилган ҳолда уни .вазифасидан олиб, жазолаш керак

Вилоят ҳокимлари кози ва шариат ҳукмларини бажаришлари лозим ва саройда шундай олим кишиларни йигиб, уларнинг амру қарорларига зиён етказмасликлари зарур. Агарда бирор киши шариат ҳокими мажлисига боришни истамаса, уни мажбур қилиб олиб келадилар, токи ҳақиқат аён бўлсин ва ҳеч ким ҳукмдан бош тортмасин. Одам алайҳиссалом замонидан бери то ҳозиргача дунёда ҳар миллат ва мулкларда адолат қилиб келинган, инсоф бериб тўғри иш тутилган ҳоллар кўп. Шундан уларнинг мулку давлатлари узок йиллар обод бўлиб турган.

Хикоят

Айтишларича, Ажам шохларида шундай бир русм бўлган экан, Мехржон ва Наврӯз кунларида подшоҳ раиятни қабул қилар ва ҳеч ким уларга монеталик билдирмас экан. Подшоҳ жар солдириб: «Ўз ишларингиз бўлса, фалон куни ҳузуримга келинглар!» деб айтар экан. Одамлар ўз аризаларини далиллар ё гувоҳлари билан олиб келиб, ишларини битириб кетаркан. Кунларнинг бирида жарчи орқали подшоҳ шундай қўшимча фармон беради:

Кимда-ким хожатмандлар, арз қилувчиларнинг йўлини тўсса, подшоҳ унинг қонини тўқади. Шу йўсинда подшоҳ одамлар арзини эшитар, улар аризаларини қўтариб, бирма-бир саройга кириб чиқар эканлар. Агарда бирор аризада подшоҳ устидан шикоят бўлса, у қозиларни ўнг томонига қўйиб, чапда мубадлар мубади, яъни қози ул-қуззот деганларини ўтказар экан. Сўнгра подшоҳ тахтидан тушиб, қозилар олдида тиз чўкиб айтар экан. Аввало, шу кишининг мен билан боғлиқ арзини ҳеч нарсага - эътибор бермай, оғишмай ҳал эт.

Шундан кейингина қимнинг подшоҳга бирор хусумати бўлса, ҳаммалари саройга келсин, подшоҳ аввал уларнинг ишларини қўриб чиқади, деб эълон қилинади. Сўнгра подшоҳ қозига деркан:

Аллоҳ таоло олдида подшоҳларнинг гуноҳларидан қўра -қаттарок гуноҳ йўқ. Уларнинг ҳақ ишлари Аллоҳ таоло неъматларини қадрлаб, раиятни ҳимоя этиб, адолат билан ситам қилувчилар қўлларини қисқартиришдан иборатдир. Агарда подшоҳнинг ўзи ситамкор бўлса, лашқари ҳам зулмпеша, Худони ҳам эсдан чиқаргувчи, Худо берган неъматларга қуфр етказувчи бўлади. Яна улар Тангри қазабига гирифторм бўлиб, тақдир қўлида ёлғиз қоладилар. Шундай кунлар келмасин, бўлмаса олам ҳароб бўлиб, улар ниятлари шумлигидан ўлиб кетадилару подшоҳ қиёматда жавобини беради. Эй Худо қозиси, менинг сўзларимга аҳамият бер, чунки Худойи таоло мендан нимани сўраса, мен ҳам сендан шуни сўрайман ва бўйинингга қўяман.

Шундан кейин қози жабрланувчи билан подшоҳ ўртасига ҳақдўст бўлиб қираркан ва рақиб ҳақ бўлса, унинг жавобини бераркан, бирор киши подшоҳга ёлгон айб қўйган бўлсаю, далили бўлмаса, унга қаттиқ жазо бериб, бу, подшоҳ ва унинг мамлакатидан айб қидирадиган - кишининг жазоси ана шундай бўлади,- дер экан.

Шундан сўнг подшоҳ тахтига ўтириб, тожини бошига қийиб, вақиллару аъёнларига мурожаат қилиб, мен бу ишларни шунинг учун ҳам ўзимдан бошладимки, сизлардан бирор киши бундан буён ситам қилишга журъат этмасин. Энди сизлардан ҳам бирор кишига жабр етган бўлса, бориб хурсанд қилинглари,- деркан.

Унинг яқин қишилари ҳам шу куни ундан узоқроқда юрардилар. Ардашер давридан Яздигурд замониғача шундай давом этиб келди.

Яздигурд эса оталари одатидан қайтиб, бу оламда ёмонлик одатини тиклади ва одамлар ранжу азобга тушиб, уни қўп дуои-бад қилиб, лаънатладилар. Бир куни тўсатдан қиройли бир от унинг саройига кириб келади. Ҳамма хайрон қолиб, уни ушламоқчи бўлади, лекин ушлолмайди. От айвонга кириб Яздигурд олдида жим туради.

Жим бўлинглар, бу Аллоҳ таолонинг менга юборган -ҳадяси,- дейди Яздигурд. Жойидан туриб секин от олдига қилиб, ёлидан ушлаб қилади. Белига қўлини қўяди, от эса жим тураверади. Яздигурд эгар-жабдук ва бўйинтурук талаб қилади. Бўйинтурукни отнинг

бўйнига солиб, жабдукни кўйиб, тортиб боглайди ва энди пордумини ўтказмокчи бўлганида кўккисдан от Яздигурдни жойида уриб, ўлдириб кочиб кетади ва ҳеч кимса отнинг дарагини топмабди. Каердан келиб қаёкка кетганини ҳеч ким билмай қолади. Одамлар айтадиларки, «бу Аллоҳ таоло юборган бир фаришта бўлиб, бизни Яздигурд ситамидан озод қилди.

Хикоят

Бир куни Аммора ибн Хамза халифа Восик мажлисида ўтирган экан. Зулм чекканларни қабул қилиш куни бир ситам кўрган киши келиб, мулкини Аммора зўравонлик билан тортиб олганлиги тўғрисида шикоят қилади. Халифа Восик биллоҳи Амморага: -Туриб даъвогар ёнига ўтир ва далилингни кўрсат,- дейди.

Аммора айтади:

Мен унинг ракиби эмасман ва агар шу мулк меники бўлса, -унга ҳадя қилдим, халифа мени ҳурмат билан ўтказган жойидан турмайман. Обрў-мартабамни бир парча ер учун барбод қилишни истамайман. - Шунда унинг юксак ҳимматлилиги ҳаммага хуш келган экан.

Подшоҳ козиси даъвогарларнинг сўзларини ўзи эшитмоғи керак. Агарда подшоҳ турк ё тожик ёки бошқа киши бўлсаю, араб тили ва шариат қоидаларини билмаса, унда ноиблардан бири ноилоҳ унинг ўрнига ишларни олиб бориши керак бўлади. Ва ҳамма қозилар подшоҳнинг ноибидирлар. Подшоҳ қозиларини қудратли ҳолда сақлаб, уларнинг ҳурматию мартабаларини қўтариши зарур, ҳамда жомеъ масжидларида намоз ўқийдиган хатибларни Куръонни биладиган порсо кишилардан тайинлаши шарт. Чунки намоз ишлари нозик бўлиб, агар имом намозида қамчилик бўлса, эл намозида ҳам нуқсон пайдо бўлади. Ҳар бир шаҳарда тарози ва нархларни тартибга соладиган, олди-сотди ишларини биладиган энг олим ва доно кишилардан мухтасиб қўйиш керак. Ва атрофдан олиб келиб сотиладиган ҳар бир молни бозорда сотиш учун ва харидорларни алдамаслик учун улар устидан назорат бўлиши шарт. Тарози тошларини тўғри тутиб, амри маъруф ва наҳйи мункар қилишлари лозим. Подшоҳ ва унинг хизматкорлари мухтасибни қўллаб-қувватлашлари керак. Мамлакатни бошқариш ва диндорлик қоидаларидан бири шудир. Агарда улар бунга қарши ҳукм қилсалар, дарвеш ранжийди, бозорларда одамлар хоҳлаган йўсинларида савдо қиладилар, фиску фасод пайдо бўлиб, шариат иши раванк топмай, бетартиблик бошланади. Ҳамиша бу ишни ҳос қишига топширадилар, токи турку тожик демай иш тутсину, мартабалилар ҳам, омма ҳам ундан кўрксин ва ҳамма ишлар инсофдан бўлиб, Ислоҳ қоидалари маҳкам турсин. Хикоятда ана шундай дейилган.

Хикоят

Накл киладиларки, Султон Махмуд хар кеча ўз хосу надимлари билан шароб ичарди. Али Нўштагин ва Мухаммад Газнавий унинг улуг амиру умаролари жумласидан эдиларки, улар Махмуд мажлисида хозир бўлиб, хар кеча эрта тонггача ухламай шароб ичардилар. Кун чиккач, Али Нўштагинга уйкусизлик азоби ва кўп шароб ичганлиги таъсир кўрсатиб, боши огрир эди. У бир куни туяга ўтириб, уйига бормокчи бўлади.

Унга Махмуд дейди:

Куппа-кундуз куни маст бўлиб уйга боришинг яхши эмас.

-Намози асргача бирор соат шу ерда чўзилиб ёт, кейин кетгин, агарда мухтасиб сени шу ахволда кўрса, обрўйингни тўқади ва мени ҳам хафа килади. Кейин мен унга ҳеч нима дея олмай коламан.

Али Нўштагин эллик минг аскарга лашкарбоши бўлиб, жуда шижоатли ва яхши жангчи эди. Ўз замонасида унга тенг келадигани топилмасди, у бир ўзи минг кишига қарши тура оларди. Мухтасибнинг шундай кила олиши ақлига ҳам сикмасди. Безовталаниб, албатта боришим керак, деб аҳд килади. Ўзинг биласан, - дейди Махмуд унга -

Али туяга миниб, кўп жамоа билан, кўшини, кулларию хизматкорлари билан уйига қараб йўл олади. Иттифоқо мухтасиб юз нафар суворий билан бозор ўртасида турган экан.

Али Нўштагинни бундай маст ахволда кўриб, туядан туширтириб олади ва ўзи ҳам отдан тушади. Аскарларидан ҳам икки киши пиёда бўлиб, бири Алини ушлаб туради, иккинчиси ундан мухобо ва муболага қилмай, шундай урадики, у ер тишлаб қолади. Лашқари ва одамлари буни кўриб, гапиришга журъат қилолмайдилар. Бу мухтасиб баобрў бир турк бўлиб, давлатга кўп хизмат қилган эди. Мухтасиб кетиб, Али Нўштагинни уйига олиб борадилар. У йўл-йўлакай ўзига-ўзи гапириб Қимқи султон фармони бажармаса, унинг ахволи меникидай бўлади, дейди.

Эртаси куни Али Нўштагин хизматга келади. Султон сўрайди:

Нима бўлди! Қандай қилиб мухтасибдан халос бўлдинг? - Али эгилиб қизик-қизик бўлиб кетган орқасини Султонга кўрсатади. Султон қулиб, маст бўлиб уйдан қикмайман, деб тавба қилгин,- дейди

Қачонки подшоҳлик тартиби ва сиёсат қоидаси бир изга қолинса, адолат ишлари ҳам худди шундай бўлади

Хикоят

Эшитишимча, Газнида новвойлар дўконларини ёпади. Нон қиммат ва қамчил бўлиб қолади. Бундан ранжиган қамбагал ва дарвешлар султон даргоҳига қелиб, новвойлардан шикоят қилади. Султон буюриб ҳос новвойини қелтириб, қил оёғи остига ташлатади. Ўлганидан сўнг уни қилнинг тишига боғлаб, шаҳар айлантирадилар ва жар соладиларки, қимда-қим дўқонини ёпиб, нон сотмаса, қазоси шундай бўлади омборларни очишади, шом намози вақтида хар бир дўқонда элликтадан нон ортиб қолибди.

